

بِسْمِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

بررسی و نديداد پهلو

فرگرد ۱ و ۲ و ۳

متن پهلو ، آوانویسی ، ترجمه ، واژه نامه و توضیحات

بوسیله

فاطمه قاسمی

پایان نامه

ارائه شده به دانشکده تحصیلات تکمیلی به عنوان بخشی

از فعالیتهای تحصیلی لازم برای اخذ درجه فوق لیسانس (ام - آ)

در رشته

فرهنگ و زبانهای باستانی

از

موسسه مطالعات و تحقیقات فرهنگی

تهران ، ایران

تصویب و ارزیابی شده توسط کمیته پایان نامه با درجه عالی

دکتر محمود طاووسی (رئیس کمیته) ..... استاد

دکتر محمود رضا دستغیب بهشتی ..... استاد یار

دکتر لطف الله یار محمدی ..... استاد

تیر ماه ۱۳۷۳

"این پایان نامه بصورت مهمان در دانشگاه شیراز انجام شده است."

چکیده

بررسی وندید اوهپلوی

فرکرد ۱ و ۲ و ۳

متن پهلوی ، آوانویسی ، ترجمه واژه‌نامه و توضیحات

بوسیله^۱

فاطمه قاسمی

وندیداد یکی از بخشهای مهم اوستا، کتاب مقدس زردشتیان است و دارای بیست و یک فرکرد (Fragard) یا قطعه میباشد که هر فرکرد آن اختصاص به موضوع خاصی دارد ، کلاً" موضوع وندیداد اصول و شرایع دینی زردشتی میباشد و در حکم رساله این دین است.

متن حاضر بررسی متن پهلوی وندیداد فرکردهای او و ۲ است که از روی نسخه^۱

" دستور هوشنگ جاماسب" با عنوان

WENDIDAD AVESTA TEXT WITH PAHLAWI TRANSLATION
COMMENTARY, AND GLOSSARIAL INDEX.

تهیه شده است در این بررسی ، آوانویسی، ترجمه فارسی ، واژه‌نامه بسامدی و توضیح ریشه شناسه‌ها و واژه‌ها نیز انجام شده است. آوانویسی این متن به شیوه مکتبزی (Mackenzie) میباشد. از آنجا که تاکنون ترجمه فارسی کاملی از فرکردهای وندیداد پهلوی صورت نگرفته ، امید میرود ، این گام کوچک که در این راه برداشته شده است ، برای پژوهشگران مفید فایده‌ای باشد.

سپاسگزارى

بدین وسیله لازم میدانم از آقای دکتر طاوسی استاد ارجمندم که در طی دوران تحصیل و در امر به پایان رسانیدن این رساله همواره راهنمای من بودند، و از همکاری آقای دکتر یار محمدی که عضویت کمیته رسیدگی به پایان نامه اینجانب را پذیرفتند سپاسگزارى نمایم، و مراتب امتنان و قدردانى خود را از تمام زحماتى که استاد گرانقدر آقای دکتر دستغیب بهشتى از ابتدای این راه تاکنون متحمل شدند، ابراز مى نمایم.

همچنین از مساعدت استاد بزرگوار و ارجمند آقای دکتر راشد محملى معاونت محترم پژوهشى موسسه مطالعات و تحقیقات فرهنگى تهران نهایت تشکر را دارم.

همینطور از زحمات دوست عزیزم خانم کاظمى که زحمت تایپ این رساله را بعهدہ گرفتند سپاسگزارى مى نمایم.

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
ه	الفای فارسی میانه (سهلوی) و برابره‌های آوایی
و	نشانه‌ها
ز	کوته‌نوشته‌های فارسی
ح	کوته‌نوشته‌های خارجی
	فصل اول :
ا	مقدمه :
۲	- بخشهای مختلف اوستا
۲	۱-۱-۱- گاهان
۲	۲-۱-۱- یسنا
۳	۳-۱-۱- یشتها
۴	۴-۱-۱- وندیداد
۴	۵-۱-۱- ویسپرد
۵	۱ - ۱ - ۶ - خرده اوستا
۶	- وندیداد و محتوی آن
	فصل دوم :
۹	- پیشینه ' کار
۱۰	- نسخه‌ها
۱۲	- شیوه ' کار
	فصل سوم:
۱۳	- متن ، آوانویسی و ترجمه
۲۴۰	- ضمائم
۲۵۴	- واژه‌نامه
۳۹۰	- کتابنامه فارسی
۳۹۱	- کتابنامه انگلیسی
	- عنوان و چکیده به زبان انگلیسی

الفبا * فارسی میانه (پهلوی) و برابرهای آوایی آن به خط لاتین

haft-ast مانند	h-a	هـ
bud "	[y-d-g]-b	ب
yal-dar-groh "	[k-z-b]-y-d-g	د
LZNE=im " مورد استفاده فقط در زوارشها	E	م
OLE-ōy, ohrmāzd-nām-weh "	o,r-n-w	و
zan "	[y-d-g] z	ز
kām "	k	ک
ba 𐭆 (که واژه ای اشکانی میباشد)	𐭆	𐭆
rāh-lab "	r-l	ل
ol=ō "	l	ل
LYLYA=šab "	l	ل
QDM=abar, man " مورد استفاده فقط در زوارشها	Q, m	ب
sāl "	s	س
frāz-puhr "	f-p	پ
šahr "	[p-p]-c	پ
šahr "	s	س
tōhm "	[DR] t	ت

حروف داخل گروه به معنویان نشانده های اصوات دیگری می باشد که در اثر نگارش خط پهلوی خراب شده اند.

نشانه ها

در حرف نویسی واژگان فارسی میانه ترفانی	الف :	d
در حرف نویسی واژگان فارسی میانه ترفانی و هزوارشها	آ :	dd
در حرف نویسی واژگان فارسی میانه ترفانی و هزوارشها	ع :	c
	ا :	a
	آ :	ā
در واژه های پازند و قبل، از - ن	ا :	a
ضمه	ئ :	u
واو معروف	او :	ū
واو مجهول	ا :	ō
کسره	ح :	i
یاء معروف	ای :	ī
کسره کشیده . یاء مجهول	إ :	ē
کسره در واژه های پازند	ا :	ǝ
کسره کشیده در واژه های پازند	ا :	ǝ̄
	ه :	h
	چ :	č
	گ :	g
	غ :	ɣ
در برابر ک (هزوارشی)	ح :	ḥ
	ج :	j/ǰ
در واژه های اوستائی	ن غنه :	n̄/n
در هزوارشها	ص :	š
	ش :	š̄
در پازند	نوعی ت :	t

کوتاه نوشته های فارسی

- پا : پازند
- پاتر : پارتی ترفانی
- سنج : سنجید با .....
- فاتر : فارسی میانه ترفانی
- ف.ف. : فرهنگ فره وشی
- ش.ش : واژه نامه شایست نشایست *

کوتاه نوشتہای خارجی

- AiWb.: C. Bartholomae, *Altiranisches Wörterbuch*, Strassburg. 1904 new ed., Berlin 1961.
- GMS.: I. Gershevitch, *A Grammar of Manichean Sogdian*, Publications of the Philological Society, Oxford 1954.
- GNPE.: P. Horn, *Grundriss der neu-persischen Etymologie*. Strassburg 1893 new ed., New-York 1974.
- Man. Stud.: C. Saleman, *Manichaeische Studien*, Saint-Petersburg 1908.
- Mir.Man.: Andreas-Henning, *Mitteliranische Manichaica aus Chinesisch-Turkestan*. 1-3. Berlin 1932-34.
- Pahl. y. Vr.: B.N. Dhabhar, *Pahlavi Yasna and Visperad*. Bombay 1949. (vol. 1).
- Pahl. y. Vr. Glos.: *ibid.* (vol. 2).
- ŠnŠ.: F.M. Kotwal. *The Supplementary Texts of the Šāyast Nē-Šāyast* København 1969.
- Pahl. V.-Glos.: D.D. Kapadia, *Glossary of Pahlavi Vendidad*, Bombay 1953.

فصل اول

مقدمه

" اوستا " کتاب مقدس آیین زردشت گنجینه تاریخی و ادبی ایرانیان است

این کتاب شامل مطالب گوناگونی است که گویای تاریخ گذشتگان ما میباشد.

آنچه که امروزه از اوستا در دسترس ماست ، همه آن کتاب نیست که در ادوار کهن دردست نیاکان ما بوده ، بلکه بخش اعظمی از آن در طول تاریخ واقتان و خیزان حوادث نابود و از بین رفته است. اوستای قدیم دارای بیست و یک نسک (کتاب) بوده و برابر با بیست و یک واژه نیایش " یتا هووئیریو " که از نیایشهای مهم آیین مزدا پرستی است بوده است.

در روزگار ساسانیان نیز " اومتای " بازمانده را بار دیگر به همان شیوه کهن به بیست و یک نسک بخش کرده اند و نامها و شرح این نسکها در کتاب پهلوی دستگرد و کتابهای دیگر آمده است. نسکهای بیست و یک گانه " اوستا " به سه بهره بخش میشده است.

۱- نسکهای کاسانیک : در دانش و کار مینوئی

۲- نسکهای داتیک : در دانش و کار جهانی

۳- نسکهای هاتکمانتیریک در آگاهی از کردارهای میان جهان مینوئی و جهان مادی (۱)

اوستا در یک زمان و به دست یک تن نوشته نشده است. گاهان که کهنترین بخش اوستا بشمار می آید بیشک سروده خود زرتشت است و قدمت آن تا به زمان وی یعنی سده ، دهم پیش از مسیح میرسد. اما دیگر بخشهای " اوستا " در زمانها دیگر و به دست کسان دیگر نگاشته آمده و بسا چیزها که در آغاز با آئین " زردشت " ناسازگار بوده است ، بعدها در آن راه یافته است.

زبانی که اوستا بدان نگاشته شده است به همین سبب اوستائی نامیده شده است

۱- جلیل دوست خواه ، اوستا ، ص ۲۹.

و یکی از زبانهای کهن ایران خاوری است که دوره رواج و زمان از رواج افتادن آن بدرستی دانسته نیست و با آن که در این باره گفتگوی بسیار کرده‌اند لازم نمیدانم که در اینجا بدانها بپردازیم.

۱-۱- بخشهای مختلف اوستا :

اوستائی که امروزه در دست داریم بخشی از مجموعه اوستائی است که در روزگار ساسانیان در دست بوده است. آنچه را که از این کتاب مقدس پس از دستبرد ویرانی باقی مانده است به پنج بهره میتوان تقسیم کرد. (۱)

۱-۱-۱- گاهان :

گاهان : یا سرودهای " زردشت" کهنترین بخش اوستا است. این بخش خودپاره - ای از " یسنا" است که بنا بر نظر زبانشناسان و به سبب قدمت نگارش و شیوه‌های کهن دستوری احتمالاً گفته‌اند که سروده خود زردشت پیامبر است. گاهها به شعر است و زبان آن با زبان دیگر بخشهای اوستا و دیگر پاره‌های یسنا در آهنگ و در واژه‌ها و شیوه نگارش یکسان نیست و بسی کهن‌تر از آنها است.

هریک از بخشهای یسنا رایک " ها " یا " هات" مینامند و گاهها " هفده‌ها" از هفتاد و دوها یسنا را دربردارد. هریک از "ها" های "گاهها" دارای چندین بند است و از روی شماره و وزن شعرهایی که در این بندها آمده آنها را به پنج دسته بخش کرده‌اند و هر دسته یک " گاه" خوانده میشود. نام هریک از پنج سرود " گاهها" از نخستین واژه‌هایی که آن " گاه" بدان آغاز میشود گرفته شده است. جز " گاه" یکم (اهورنور) که نامش از نیایش یثا اهورنور که روزی در سرگاه جای داشته و اکنون در باره ۱۳ ها ۲۷ " یسنا" جای دارد گرفته شده است.

واژه گاه در اوستا - - - - - و به معنی " سرود است در زبان سانسکریت نیز این واژه به همین صورت و همین معنی بکاررفته : در خط پارسی میانه پهلوی گاه و جمع آن گاهها است. گفتیم که هریک از پنج سرود گاهها دارای چندین‌ها و هر ها دارای چندین بند است :

۱- ابراهیم ، پور داود ، کاتاه ، ص ۲۳.

۱- اهنودگاه : دارای هفت "ها" (۲۸ - ۳۴) و صد بند است.

۲- اشتودگاه: چهارها (۴۳ - ۴۶) و ۶۶ بند است.

۳- سپندگاه : دارای چهارها (۴۷ - ۵۰) و چهلویک بند است.

۴ - وهوخشترگاه : دارای یک ها (۵۱) و بیستودوبند است.

۵ - وهیشتوايشتگاه : دارای یک ها (۵۴) و نه بند است. (۱)

لازم به ذکر است که در 'گاه‌ها' کهن‌ترین دفتر یا دیوان شعر ایرانی است که

از گیروندار هزارآشوب و توفان حوادث روزگار رهایی یافته و به یادگار به ما رسیده است.

شعرهای این دفتر کهن سراسر ستایش پاکی و نیایش و آزادگی و بهروزی و شادکامی مردم است.

۲-۱- یسنا:

یسنا به معنی ستایش و نیایش که بخش اصلی تشریفات مذهبی اوستا را تشکیل میدهد، شامل دعاها و نیایشهایی است که معمولاً طی مراسم قربانی به وسیله دو موبد به نامهای "زوت" و "راسپی" خوانده میشود و طی آن مراسم هوم و درون و آب زور را انجام میدهند، یسنا ۷۲ فصل را دربردارد. (۲)

۳-۱- یشتها:

یکی از بلندترین و دلکشترین بخشهای "اوستا" یشتها نام دارد. واژه "یشت" بایسنا یکسان است، و تنها فرقی که دارد این است که یسنا به معنی ستایش و نیایش بطورکلی و "یشتا" به معنای ستایش و نیایش ویژه ایزدان و امشاسپندان است.

بخش یشتها شامل بیستویک "یشت" است که نام بیشتر آنها از نام ایزدان که سه‌روز ماه به نام آنها است گرفته شده است و در ستایش و نیایش آن ایزدان است. شماره یشتها در روزگار ساسانیان بسی بیشتر از امروز بوده و نوشته‌های گوناگون دینی بازمانده ما رابه نام و نشان برخی از یشتهای ازدست رفته راهبری میکند. در میان یشتهای بازمانده نیز پریشانی و آشفتگی فراوان هست

۱- ابراهیم ، پورداود ، یسنا، ج ۱ ص ۷ - ۲۶ .

۲- مشکور ، محمدجواد-بیکرد ص ۱۱۵ .

و زبان و چگونگی نگارش آنها یکسان نیست، میتوان یشتهای کنونی را به دودسته کوتاه و بلند تقسیم کرد. در یشتهای کوتاه شیوه ، نگارش بسیار نارسا و ساختگی و تازه به نظر میرسد و اما در یشتهای بلند زبانی پخته و کهنسال با تمام زیباییها و آرایشهای لفظی و معنوی دیده میشود. یشتهای بلند کهنترین چگامه های ایرانی است که از دیرترین زمانها برای مابه یادگار ماند و به شیوه ای که در آن روزگاران میشد نگاشته شده است.

یشتها بجز ستایش و نیایش پروردگار و امشاسپندان و ایزدان که در زمینمه و اساس آنها است شامل بسیاری از افسانه ها و داستانهای کهن نیاکان است که به شاعرانه ترین بیانی بازگفته شده است. شرح بسیاری از کشمکشهای ایرانیان و همسایگانشان و پادشاهی خاندانهای داستانی ایران کهن را نیز در یشتها میتوان خواند.

هریک از بخشهای یشتها را "کرده" مینامند که به معنی فصل است و هر کرده از چند بند تشکیل میگردد

۱-۱-۴. اوندیداد: یکی از بخشهای مهم اوستاست در بخش جداگانه بعنوان موضوع این رساله مورد بحث قرار خواهد گرفت.

۱-۱-۵ - ویسپرد:

بخشی از نامه کهن " اوستا " را ویسپرد نامیده اند. این بخش کوتاه در شیوه نگارش و مطلب به " یسنا " مانندگی بسیار دارد و شامل سرودهای کوتاهی در ستایش ردان و پاکان و پارسایان و همه پدیده های نیک ستودنی آفرینش است. واژه ویسپرد از دواژه ' اوستائی' *nispa* همه و *Ratu* رساخته شده معنی لفظی آن " همه ردان " یا همه سران است. کزیدن این نام برای این بخش از اوستا از مطالب آنست که گفتیم ستایش و آفرین سراسر آفرینش نیک اهورامزدا است.

گذشته از ایزدان با فرشتگان ، جهان مینوئی و آسمان باهرچه در آن است و زمین با هرچه براو است از نیک و نمنز در این بخش اوستا یادگردیده است. و میتوان گفت و یسپرد نامه و یسنا نامه ' نیاکان نامبردار و پارسای ما است. برای بخشها

۲- جلیل، دوستخواه ، اوستا ، ص ۲۹

ایزدی و آفرینش نیک اهورا مزدا که به پیشگاه وی پیشکش آورده‌اند. همانطور که اشاره شد ویسپرد همانندی کامل به "یسنا" دارد و میتوان گفت دراصل کتاب ویژه‌ای نبوده بلکه پیوست یسنا بشمار می‌آمده است. بویژه میدانیم که هیچگاه در جشنها و ستایشهای دینی "ویسپرد" به تنهایی خوانده نمیشود و همواره همراه "یسنا" است و در بسیاری از موارد ویدیوداد هم با آنها سروده میشود. اما هنگامهایی از سال هست که بویژه ویسپرد را دراین هنگامها میخوانند و آن گاهنبار-هاست.

فصلهای ویسپرد را مانند یشتها، کرده مینامند و بنابه نظرهای گوناگون اوستاشناسان باختر این کتاب به بیست و سه و بیست و چهار یا بیست و شش یا بیست و هفت "کرده" بخش شده است.

۶-۱-۱ - خرده اوستا

خرده اوستا در پهلوی *xortak avestak* یعنی اوستای کوچک خوانده میشود است. این کتاب بخش ویژه و جداگانه‌ای از اوستا نیست بلکه گزیده‌ای است از سراسر اوستا که بنا بر سنت زردشتیان در روزگار شاپور دوم پادشاه ساسانی به وسیله آذرباد مهر سپندان موبدان آن دوران از روی بخشهای گوناگون اوستا فراهم آمده است. تا بهدینان را در نمازها و نیایشها و جشنهای روزانه و سالیانه و در هنگام سدره پوشیدن و کستی بستن و عروسی و سوگواری و جز آن بکار آید. (۱)

۱-۲ وندیداد و محتوی آن

وندیداد بخش پنجم اوستا ، کتاب دینی زردشتیان می باشد این کلمه صورت دگرگون شده و نادرست ترکیب اوستایی " vīdēva dāta " به معنی قانون ضد دیو است به دیگر سخن وندیداد بخش فقهی اوستا است و خواننده را با احکام فرعی آیین زردشت که در کارهای روزانه می آید آشنا می سازد .

وندیداد علاوه بر آن که در بر گیرنده شرایع دینی زردشت می باشد ، از این جهت حائز اهمیت است که باب اول و دوم آن خانه و محل سکونت قوم آریا را نشان میدهد چنانکه در فرگرد اول، بند دوم آمده است :

" چه اگر من نیافریده بودم ای سپستان زردشت جای آرامش بخش را نه ، اینک (آفریده شده است) به آسانی همه (مردم) جهان مادی را به "ایران ویج" فرارز رفتنی بودی (که اندر آن کار کرده شود در غیر اینصورت برای جهان شدن ناتوان می بود چه از کشور به کشوری بجز با راهنمایی خدا رفتن نمی توان . "

و یا در فرگرد دوم بند (۲۱) چنین می خوانیم :

(به آن) (انجمن) بیامد آنکه جمشید خوب رمه است (یعنی به محض کوه انجمن کرد بیامد) با بهترین مردمان بود به این (زمین) بر آن ویج نامی ایران کوه وه نائیتی است . "

از این روست که قدیم ترین سند تاریخی قوم آریا به شمار میرود .

اکنون به طور اجمال به بررسی هریک از فرگردهای بیست و دو گانه می پردازیم .

فرگرد ۱ : ذکر شانزده سرزینیست که اهورمزد آفریده و بلاهائی که اهرمــــن

بر ضد اهورمزد برای هریک از آن سرزمینها آورده .

فرگرد ۲ : داستان جم است که ترجمه آن در این جزوه داده شده . قسمت اول داستان

درباره شهریاری جم است که نهمد سال طول کشیده و در آن بیماری و مرگ از مردم دور بسوده در قسمت دوم اهورمزد جم را از رسیدن زمستان و سرمای سخت مرگ آور آگاه میسازد و او را راهنمایی میکند که جائی بسازد و در آن تخمه بهترین مردمان و حیوانات و رستنی ها را از آسیب زمستان و سرما حفظ کند . در بند هشتن ذکر شده که شهریاری جم در ور صد سال طول کشید . مانند این داستان بصورت طوفان در میان نوشته های سومری بدست آمده .

بایلی ها این داستان را از سومرها گرفته و بعدها به تورات نیز راه یافته و بصورت طوفان نوح

و کشتی در آمده است . داستان جیم از داستانهای باستانی آریائیست و در نوشته های ایرانیان سرزمین پنجاب و سند نیز مانده است .

فرکرد ۳ : دربارهٔ پنج جائیست که فرشتهٔ زمین را شاد میکند و پنج جائی که او را ناخرسند میسازد و نیز گارهایی که زمین را شاد میکند و در آن از برکت کشاورزی سخن رفته .
فرکرد ۴ : دربارهٔ پیمان داشتن و شکستن و کیفر دست درازی و زخم زدن و شکستن استخوان و کشتن مردمان و زشتی سوگند دروغ گفتگو میکند و نیز از برکت دولت‌مندی و داشتن خا-
نواده و تندرستی سخن رفته .

فرکرد ۵-۱۱ : دربارهٔ طهارت است و در آن از ناپاکی زن پس از زائیدن و خاصه از ناپاکی نعش گفتگو شده و دستورهایی برای پاک کردن ظرف و خانه و جز آن و پاک نگاهداشتن آتش و آب و خاک و بردن نعش به دخمه و خواندن گاهان (نماز میت) داده شده .

فرکرد ۱۲ : دربارهٔ مدت عزا داریست .

فرکرد ۱۳ و ۱۴ : دربارهٔ پگ و ژوز و سگ آبیست .

فرکرد ۱۵ : پنج گناه بزرگ ذکر شده و آخر فرکرد دربارهٔ پرورش سگ است .

فرکرد ۱۶ : دربارهٔ زنان دشتان

فرکرد ۱۷ : دربارهٔ چیدن مو و ناخن است

فرکرد ۱۸ : دربارهٔ پیشوایان دروغین دین که گمراه میکنند و نیز دربارهٔ خروس است که مردم را برای نماز و روشن نگاهداشتن آتش خانواده بیدار میکند و آخر فرکرد دربارهٔ چه روسپی-
است .

فرکرد ۱۹ : از حملهٔ دیویست برای کشتن زردشت و سپس حملهٔ اهرمن و وسوسهٔ او برای گمراه ساختن زردشت و شکست آن دو در برابر ایستادگی زردشت سخن رفته و از قسمت وندیداد و نیز از اشارات دیگر در اوستا کشمکش میان زردشت و دین بت (= بودا = یوناسف) آشکار است . در قسمت آخر فرکرد دستورهایی برای طهارت داده شده و نیز سرگذشت روان را پس از مرگ و گذشتن آنرا از پل چینود (پل صراط) شرح میدهد .

فرکرد ۲۰ : دربارهٔ پیدایش بزشکی و داروهاست

فرکرد ۲۱ و ۲۲ : اثرات آب و باران و آفتاب و ماه و دعاها و رودها برای بهبود بیماران ذکر شده است .

آفرینش سرزمینهای ایرانی و داستان جم و همچنین رسمهایی که در وندیداد ذکر شده مانند رسمهای عزاداری و دستورهائی که برای زندگی روزانه خاصه برای پاک نگاهداشتن آب و خاک و آتش و خانه و ظرف و جز آن داده شده و نیز کیفر گناهان و درمان بیماران و گرامی داشتن کشاورزی و کشاورزان و زندگی پس از مرگ همه از داستانها و رسمهای بسیار کهن ایرانیست که پیش از زردشت رواج داشته و هنوز هم بیشتر آنها با فرقهای جزئی رواج دارد .

وندیداد که پیش از عصر هخامنشی جمع آوری شده قانونها و رسما و داستانهای بسیار دیگری در برداشته و پس از برجیده شد. شاهنشاهی هخامنشی قسمتهائی از آن از میان رفته و متنی که امروز بدست ماست یادگار متنی است که در زمان اشکانیان و ساسانیان در دست بوده است .

ترجمه آن بزبان پهلوی و شرحهائی که برای روشن کردن متن به آن افزوده اند بنام زند خوانده میشود .

*****

نصل دوم پیشینه کار

- در زمینه انتشار متون پهلوی و ترجمه و تفسیر آن ، واژه نامه و کتابهای متعددی و ارزشمندی به زبانهای مختلف اروپایی ، توسط محققین بزرگی چون اشپیگل ، مکنزی ، یونگر و دیگران موجود می باشد . مطالعه و تحقیق در این زمینه ، لزوم استفاده از این منابع را اجابامی کند .
- کارهای گوناگونی نیز در خصوص وندیداد پهلوی منتشر شده است که ذیلاً " به آنها اشاره می شود :
- اشپیگل " متن وندیداد " را در سال ۱۸۵۳ که شامل قسمت سهمی از دستخط k_1 و L_1 بود فراهم کرد .
- مارتین هوگ در مقاله اش در مورد " زبان مقدس نوشته ها و مذهب پارسی " که به وسیله " وست " تنظیم شده بود ، ترجمه ای از وندیداد پهلوی فرگردهای ۱۸ و ۱۹ و ۲۰ را با توضیحات و یادداشتهای به انگلیسی داده بود .
- دستور فرماچی ربدی ترجمه از برخی شرح و تفصیلهای وندیداد را به زبان انگلیسی به چاپ رسانید .
- شمس العلماء دستور داراب پشو تن سانجانا متن پهلوی را با یادداشتهای وندیداد منتشر کرد فرگردهای ۱ و ۹ و ۱۹ بعد از مقایسه به نسخ خطی RB, BH, DE, ED, K, L, ML, BU
- در سال ۱۸۹۵ بوسیله او در مقدمه کارش تشریح شدند .
- کارل ف. گلندر ترجمه ای بد زبان آلمانی وندیداد پهلوی را منتشر کرد . فرگرد هیچده در مورد دستور پشوتن جی در ۱۹۰۴ .
- دستور شمس العلماء نوشته هوشنگ جی ج. جاما سپاسنا در سال ۱۹۰۷ متون و شرح اوستایی و پهلوی کامل و ندیداد را منتشر کرد . دستخط های الحاقی . نسخه های

MU₁, MU, DJR, DJE, DJJ, DN, MU₃, MU₂ را بکار گرفت و این دستخط ها به وسیله وی در مقدمه اش نوشته می شوند .

— دستور کیخسرو جاماسب جی کار پدرش (جاماسب جی م جاما سپاسنا ا در وندیداد پهلوا را پس از مرگ نویسنده به چاپ رسانید . کار او يك کار کامل در زمینه وندیداد پهلوی بود که در کجراتسی به سال ۱۹۰۸ (شامل ترجمه و آوانویسی ا به چاپ رسیده است . (۱)
در این مورد کارهای انجام شده به زبان فارسی بسیار محدود می باشد و ترجمه کاملی از وندیداد پهلوی در دست نداریم . در این رساله بر آنیم که به بررسی و ترجمه فرکردهای او و ۳ پیردازیم .

نسخه ها :

کتاب اصلی که موضوع کار ما قرار دارد عبارتست از :

VENDIDAD AVESTA TEXT WITH PAHLAVI TRANSLATION AND COMMENTARY,
AND GLOSSARIAL INDEX

که توسط هوشنگ جاماسب نگاشته شده است چنانکه در مقدمه کتابش آورده است از جانب دولت بمبئی مامور میشود بر اساسی طرحی که در سال ۱۸۶۶ توسط دانشجوی مستعد زبانهای شرقی — "مارتین هیوج" ارائه شد به تصحیح متن اصلی پهلوی پیردازد . وی بزودی وندیداد را با ترجمه پهلوی و شرح و گزارشش و يك فهرست لغت مهیا کرد اما چاپ آن بناخیر افتاد و سپس به قصد تجدید نظر و چاپ در ۱۸۷۶ به "وست" واگذار شد . وی کار خود را به اروپا برد . اصلاً فرصتی برای بیرون دادن آن پیدا نکرد تا اینکه در سال ۱۹۸۷ کار دستخورد، به دستور هوشنگ جاماسب جی رسید و بنا به سفارش "گیلز" کار را دوباره از سر گرفت . وی با همکاری و مساعدت آقای م.م.گند و یا م.آ در کالج "الیستون" متن ها را تجدید نظر و نسخه های MU₁, IM, DR, MU₃, MU₂ را مقایسه کرد و فهرست فرهنگ لغت را کامل نمود . (۲)

دست نویسی های موجود در این زمینه عبارتند از: نسخه لك ۳ الف که دارای ۲۲ برگ است متن از پشت صفحه يك آغاز می شود و در پشت برگ ب پادمان می پذیرد واژه های راهنما در پایین و طرف چپ پشت هر برگ نیز نوشته شده است . بر روی برگ دست نویسی در بالای صفحه نشان ۳۳ دیده می شود . این دست نویسی وندیداد او و ۳۲ را در بر دارد با عبارت اوستایی :

1- Behramgor , Anklesaria. Pahlavi Vandidad P.3-4

- Dastoor Hoshang Jamamp . Vandidad . Preface.

و ترجمه پهلوی آن :

dya ym-ymhrwngt

پایان می یابد (اسپیکل صفحه ۱۶ سطر ۷-۵) و در سه انتشارات موسسه آسپایی به شماره ۴۵-۴۶ به چاپ رسیده است .

— لک ۳ که دارای ۱۷ برگ جدا از هم است برگ — کهراتی شماره گذاری شده است و اندازه هر برگ ۲۸/۵×۲۶۹۵ سانتیمتر و در هر صفحه آن ۱۵ سطر نوشته شده است . واژه های راهنما در پایین و سمت چپ پشت هر برگ جای دارد . در دست نویس متن و ترجمه پهلوی وندیداد ۱۰۱-۲-۱۸ را در بر دارد و به تشریح پهلوی روزه های چندی می پردازد اسپیکل صفحه ۱۱ سطر ۱۵-۱۴) .

لک ۳ الف و لک ۳ هیچک تاریخ ندارد از روی خط آن می توان بنا داشت که ۳ الف خط سده شانزدهم و لک ۳ کهنه تراز آن می باشد .

— لک ۱ که فرسوده ترین دست نویس است از ۳۲۰ برگ اصلی آن ۹۲ برگ در هنگامیکه هنوز در هندوستان بوده کم شده است . ۲۴۸ برگ نمانده وضع یکواحتی ندارد . اندازه هر صفحه ۲۸/۵×۲۳/۵ سانتیمتر است و ۱۶ سطر دارد . لک ۱ زمانیکه کامل بوده تمام وندیداد جز فرگرد ۱۲ را که همه دست نویسهای نوشتار وندیداد آن فرگرد را ندارد ، در برداشته است بخشی که اکنون از برای ما مانده است متن آخر فرگرد ۱۶ تا پایان وندیداد است . دستنویس لک ۱ در روز دین از ماه تیر سال ۶۹۳ یزد گری در شهر کمی به پایان رسیده است . این دستنویس هیچ ارزش انتقادی جداگانه ای ندارد . چه این دستنویس تنها رونویسی از متن اصلاح شده ناراب است . (۱)

۱- ماهیار ، نوایی و محمود ، طاووسی ، بخشی از وندیداد اوستایی با ترجمه و گزارش پهلوی

آن ، مقدمه .

شیوه کار

رساله حاضر شامل دو قسمت است در قسمت اول ابتدای متن را ارائه نموده سپس به آوانویسی و ترجمه متن خواهیم پرداخت . قسمت دوم شامل يك واژه نامه می باشد که به صورت بسامدی و توضیحات ریشه شناسه خواهد بود .

برای آوانویسی به این علت که نشانه ها و علائم در زبان پهلوی روشن نیست باید از شیوه بین المللی استفاده نمود مانیز بر اساس توصیه استادراهنما از شیوه آوانویس MACKENZIE و از فرهنگ واژگان ایشان تحت عنوان A CONSISE PAHLAVI DICTIONARY که امروز بیشتر مورد توجه محققان این فن است استفاده کردیم . همچنین بنا بر رسم معمول در ترجمه و آوانویسی يك صفحه را به متن پهلوی و صفحه مقابل را به آوانویسی و ترجمه اختصاص دادیم ، این روش سهولت بیشتری را برای خواننده در بر دارد.

در بخش دوم : در برابر هر واژه پس از بررسی صورتهای کهن، ریشه و تحول آن، واژه نامه ، را تنظیم نموده سپس با ذکر فرگرد و بنسب از کتاب که واژه در آن بکار رفته جای هر واژه مشخص گردیده است .

ف: نشانه فرگرد (بخش یا فصل) است بلا فاصله بعد از آن شماره بند مورد نظر آمده و سپس بعد از نشانه / شماره بندی که واژه در آن است مشخص شده مثلا "jam ف ۲ / یعنی این واژه در بند ۳۰ از فرگرد دوم کتاب آمده .

همچنین سعی شده که تعداد دفعاتی که هر واژه در کتاب آمده با ذکر جای هر بخش ف/ بند یاد شود اما تعداد واژگانی که بطور مکرر آمده مثل "و" "که" "از" و غیره فقط تعداد دفعات بکار رفته شده آن را متذکر میشویم .

در این کوشش سعی شده است کاری انجام گیرد که برای همگان مفید و قابل استفاده باشد ، لذا باندکی تغییر در ترتیب کلمات و اضافه نمودن واژه یا واژه هایی بر متن، به این منظور دست یافتیم . برای تشخیصی کلمات افزوده بر متن آنها را بیسن دو قلاب قرار دادیم امید است که یادداشتهای زیر نویس نیز هر چند کوتاه است قابل استفاده برای خواننده باشد .